

บทละครเรื่อง “แมลงวัน” ภาพสะท้อนแนวคิดของชาร์ตเรองเสรีภาพ

ประทุมรัตน์ วงศ์คนตรี
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นักเขียนบทละครชาวฝรั่งเศสคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ฌอง ชิโรดู (Jean Giraudoux) ฌอง อานุยย์ (Jean Anouilh) ปอล โคลเดล (Paul Claudel) หรือ อองเดร ฌิด (André Gide) ต่างนิยมเอาโสกนาฏกรรมดั้งเดิมของกรีกมาดัดแปลงให้เป็นลักษณะโสกนาฏกรรมสมัยใหม่ พร้อมทั้งสอดแทรกแนวความคิดทันสมัยเกี่ยวกับสังคมและการเมืองลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยของตนทั้งสิ้น ฌอง-ปอล ชาร์ต (Jean-Paul Sartre) ก็เช่นเดียวกัน เขาได้เขียนบทละครเรื่อง Las Mouches หรือชื่อในภาษาไทยว่า “แมลงวัน” ขึ้นใน ค.ศ. 1943 โดยอาศัยเค้าโครงเรื่องจากเทพนิยายกรีกและดัดแปลงให้แตกต่างไปจากฉบับเดิมเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองทำให้พูดโดยตรงไม่ได้ จุดประสงค์ของเขาก็คือ การกระตุ้นให้คนฝรั่งเศสตื่นจากสภาพที่หลับใหล กล้าเผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้า รู้จักสภาพที่แท้จริงและร่วมมือกันต่อสู้กับอุปสรรคของประเทศชาติของตนกลับคืนมาจากการถูกนาซีเยอรมันยึดครอง

ชาร์ตเขียนบทละครเรื่องนี้เป็น 3 องก์ โดยให้เรื่องราวทั้งหมดดำเนินไป ณ สถานที่แห่งเดียวกันคือ เมืองอาร์โกส และเนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างง่าย ๆ คือ เฮเล็ก (ในภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า เฮเล็กทรา) และโอแอสสองพี่น้องได้กลับมาพบกันและรู้จักกันหลังจากที่ต้องพลัดพรากจากกันมาเป็นเวลานาน

และในที่สุดก็ร่วมมือกันสังหารผู้ที่ลอบปลงพระชนม์บิดาของตนเพื่อแก้แค้น อันที่จริงแล้วเนื้อเรื่องเพียงเท่านี้ไม่อาจจะทำให้สนใจได้ สิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในบทละครเรื่องนี้ก็คือ ชาร์ตต้องการแจกแจงทัศนคติที่มีต่อเสรีภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของของมนุษย์

เสรีภาพว่างเปล่าและเสรีภาพเต็มเปี่ยม

สำหรับชาร์ตเสรีภาพเปรียบเทียบ
ระบอบเวลาที่นำกลสำหรับมนุษย์ ซึ่งเมื่อ
ใดก็ตามได้เกิดระบอบขึ้นในจิตใจของมนุษย์
ระบอบนั้นจะทำหน้าที่ปลดปล่อยอำนาจทั้ง
ปวงที่ครอบงำมนุษย์อยู่ให้หมดสิ้นไป

โอเรส คือ ตัวเอกของเรื่องและเป็น
ตัวละครที่เดินเรื่องตลอดซึ่งชาร์ตสร้างให้มี
2 ลักษณะคือ โอเรสที่ 1 เป็นชายหนุ่ม
รูปงาม ร่ำรวย และเชื่อว่าตนเองมีเสรีภาพ
เพราะไม่ได้นำตัวเข้าไปผูกพันกับภาระสังคม
ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ศาสนา อาชีพ
หรือประเทศชาติ แต่กรณได้พบว่า การที่
ไม่ลงมือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นทำให้
ชีวิตว่างเปล่าและไร้จุดหมาย เสรีภาพที่มี
อยู่นั้นแท้จริงคือเสรีภาพว่างเปล่าเพราะโอ-
เรสไม่อาจพูดได้โดยว่ามีอะไรบางอย่างที่เป็นของ
ตนแม้แต่ความทรงจำ จากคำพูดของโอเรส
ทำให้เข้าใจว่าเขาเริ่มคิดจะลงมือกระทำแล้ว

“ถ้าหากว่าจะมีการกระทำ การกระทำ
ใดก็ได้ที่ทำให้ข้าเป็นคนของเมืองนี้ได้
ข้าสามารถเป็นเจ้าของความทรงจำความ
รู้สึกหวาดกลัวและความหวังเพื่อทำให้
ชีวิตเต็มเปี่ยมขึ้นมาแม้ว่าจะโดยผิดศีล-
ธรรมและแม้ว่าจะต้องฆ่าแม่” (Sartre :
pp. 123-124)

อย่างไรก็ตาม โอเรสก็ถูกสั่งสอนมา
ตลอดว่า เขาคือผู้บุญบารมีเป็นผู้ที่มีเสรี
ภาพเต็มเปี่ยมอยู่แล้วและไม่จำเป็น ต้องลง
มือทำอะไร

ต่อมาชาร์ตสร้างโอเรสที่ 2 ขึ้นใน
ลักษณะของชายหนุ่มกล้าหาญถือดาบเปื้อน-
เลือดอยู่ในมือหลังจากสังหารเอชิสและคลี-
แตมแนสมาแล้ว ในตอนนั้นโอเรสรู้สึก
ว่าตนมีเสรีภาพและเสรีภาพนั้นเป็นเสรีภาพ
เต็มเปี่ยมอย่างแท้จริงเนื่องจากเขาตัดสินใจ
ลงมือกระทำในทางสร้างสรรค์

“ชาร์ตเป็นอิสระ เสรีภาพนั้นตกลง
บนตัวข้าราวกับฟ้าผ่า... ข้าได้ลงมือ
กระทำแล้ว และการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่
ข้าจะแบกรับภาระทั้งหมดไว้เหมือนคน
แจวเรือจ้างต้องนำผู้โดยสารทั้งหมดไป
ส่งยังอีกฟากหนึ่ง และข้าก็ตระหนักถึง
สิ่งนี้ และยิ่งหนักเท่าไร ข้าก็ยิ่งมี
ความยินดีเพราะเสรีภาพของข้าคือการ
กระทำนั้น เมื่อวานนี้เองข้ายังเดินโดย
ไร้จุดหมายอยู่บนโลกนี้ และมีเส้นทาง
นับพัน ๆ สายซึ่งข้าใช้เดินอยู่ แต่เส้น
ทางเหล่านั้นล้วนเป็นของผู้อื่น... ไม่มี
เส้นทางสายไหนเลยที่เป็นของข้า แต่วัน
นี้ข้าเหลืออยู่เพียงเส้นทางเดียว และ
พระเจ้าท่านนั้นที่รู้ว่าจะพาข้าไปที่ไหน

แต่มันก็เป็นเส้นทางของข้า” (Sartre : pp. 207-208)

จากข้อความข้างต้นนี้ชวนให้คิดได้ว่า เสรีภาพในทัศนะของซาร์ตรมีอยู่ 2 ประเภท ในบทละครเรื่องนี้ซาร์ตรได้สะท้อนภาพของชายหนุ่มที่ตัดสินใจลงมือกระทำการหนึ่งด้วยเสรีภาพที่มีอยู่ ในกรณีนี้เสรีภาพนั้นจะเรียกว่าเสรีภาพจอมปลอม และเสรีภาพแท้จริง หมายถึงเสรีภาพที่ชาวเมืองอาร์โกสมิได้ตระหนักถึง และกลายเป็นความลับอันเจ็บปวดของจูปีแตรและกษัตริย์เฮซีส หรือว่าเสรีภาพที่แท้จริงคือ เสรีภาพที่ระเบิดในทันทีทันใดในจิตใจมนุษย์ซึ่งเต็มไปด้วยพลังกำลังที่หนักหน่วงรุนแรงจนสามารถปลดปล่อยตนเองจากอาณัติของพระเจ้าได้ ส่วนเสรีภาพจอมปลอมคือ เสรีภาพที่เพียงของโอเรสทอวออ้าง และเป็นเสรีภาพที่ทำให้โอเรสทอวอคิดว่าเขาเกินไป จนเกิดความว่างเปล่าในจิตใจ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า เสรีภาพประเภทหนึ่งหนักหน่วงด้วยการกระทำเมื่อโอเรสทอวอพบกับเอเล็คว่า

“... ข้าไม่มีอะไรจะให้—นอกจากการกระทำของข้า แต่นั่นเป็นของขวัญชิ้นใหญ่ พี่เชื่อไหมว่า ไม่สามารถทำให้ดวงวิญญาณของข้าหนักกราวกับตะกั่วได้ ตัวของเราเขาเกินไปเอเล็ค ขณะนี้เท้าของ

เรากำลังเหยียบลงไป在地เหมือนกับล้อเกวียนซึ่งฝังลงไปทางเกวียน มาเถอะ... เราจะก้าวไปพร้อมกันอย่างหนักแน่น ก้มหัวให้กับภาระหนักที่ล้ำค่าของเรา” (Sartre : p. 238)



ซาร์ต : ภาพนี้ถ่ายที่บ้านมาดามมอเรล ก่อนสงคราม

แต่ อีก เสรีภาพ หนึ่ง เป็น เสรีภาพ ของ “เส้นด้ายที่ลมนุตลากไปก่อเป็นใยแมงมุม และล่องลอยอยู่เหนือพื้นดินราว 10 ฟุต” (Sartre : p. 120)

อย่างไรก็ตามซาร์ตรเชื่อมั่นว่า มนุษย์คือ เสรีภาพ และเสรีภาพก็คือการกระทำ เพราะการกระทำเกิดจากความคิด ความตั้งใจ อารมณ์และการตัดสินใจจากภายในของผู้กระทำ มนุษย์จึงเป็นในสิ่งที่เขากระทำ และถ้ามนุษย์กล้าหาญพอที่จะยอมรับการถูกสาปให้เป็นอิสระนี้ เขาก็จะสามารถค้นพบ “เส้นทาง” ที่จะนำไปสู่เสรีภาพและเลือก

ใช้เสรีภาพนั้นตามแบบฉบับ ของตนเอง พร้อมทั้ง
สามารถค้นพบคุณค่าที่แท้ของตนเองด้วย

เสรีภาพคือการกระทำ

คำว่า “เสรีภาพ” เป็นสิ่งที่ยากแก่การอธิบาย มนุษย์ไม่สามารถคิดถึงเสรีภาพได้เพียงในความคิดเท่านั้น แต่มนุษย์จะรู้จักเสรีภาพได้ก็ขึ้นถ้าได้ทดลองใช้เสรีภาพนั้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเสรีภาพในทัศนะของชาร์ตมีเพียงอย่างเดียวคือ เสรีภาพที่ก่อให้เกิดการกระทำและไม่ใช่เป็นการกระทำเพียงครั้งเดียว มนุษย์จะดำรงอยู่ตลอดไปได้ก็ด้วยการกระทำ ดังนั้นจึงต้องไม่ยอมจำนนต่อสภาวะของตนเอง และต้องพยายามเอาชนะและเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่ตลอดเวลา แต่ชาร์ตกล่าวไว้ว่า “นรกคือผู้อื่น” เนื่องจากมนุษย์มีความขัดแย้งกันอยู่เสมอซึ่งความขัดแย้งนี้มีสาเหตุมาจากลักษณะพื้นฐานสำคัญของมนุษย์นั่นคือ เสรีภาพ มนุษย์รู้สึกมั่นคงปลอดภัยเมื่อได้เป็นเจ้าของวัตถุเพราะมันไม่มีเสรีภาพ แต่ “ผู้อื่น” มีเสรีภาพเหมือนเรา เราจึงไม่อาจครอบครองเขาได้โดยตลอด เขาก็ต้องการหนีให้พ้นจากการครอบครองของเรา ดังนั้นแน่นอนที่สุดที่จับคู่กันย่อมรู้สึกหวาดกลัวว่าชาวเมืองอาร์โกสจะหนีจากการครอบงำของตนเมื่อพวกเขารู้ว่าพวกเขามีเสรีภาพ

“เอชิสท่านคือ กษัตริย์ และข้าพเจ้ากับความสำนึกในความเป็นกษัตริย์ของท่าน เพราะท่านชอบการครอบครอง... เราเสมือนญาติกัน เพราะข้าสร้างท่านเป็นตัวแทน ของข้าเอง กษัตริย์คือ เทพเจ้าบนพื้นโลกที่น่าเกรงขามและน่านับถือคฤงเทพเจ้า... ความลับอันแสนเจ็บปวดของเทพเจ้า และกษัตริย์ก็คือ มนุษย์มีเสรีภาพ พวกเขาไม่เสรีภาพ เอชิสท่านรู้ดีแต่พวกเขายังไม่รู้... จงจับทั้งโอเรสและพี่สาวของเขาไว้... โอเรสรู้ว่าเขามีเสรีภาพ... เมื่อเสรีภาพระเบิดขึ้นในจิตใจมนุษย์เทพเจ้าก็ไม่สามารถต่อต้าน หรือครอบครองเขาได้อีกต่อไป (Sartre : pp. 197-201)

เสรีภาพที่ชาวเมืองอาร์โกสไม่รู้ว่าตนมีนั้นชาร์ตเรียกว่า เสรีภาพในจิตสำนึกหรือเสรีภาพรอกอย หมายความว่า พวกเขาตกอยู่ในขั้นของการเป็นอภาวะ (néant) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เสรีภาพในจิตสำนึกนั้นจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อพวกเขาลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป เป็นการสร้างภาวะสำหรับตนเองขึ้นซึ่งชาร์ตเรียกว่า le pour-soi อย่างไรก็ตาม ภาวะสำหรับตนเองนี้จะดำรงอยู่ได้เพียงระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นจึงต้องเลือกและสร้างการกระทำขึ้นใหม่เรื่อย ๆ ไป ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีโอเรสที่ 1 โอเรสที่ 2 และอีกหลาย ๆ โอเรสซึ่งแต่ละโอเรสจะขัดแย้งกับโอเรสอดีตของตนเสมอ อดีตของเรานั้น ชาร์ตเรียกว่า l'en-soi หรือภาวะใน

ตนเอง สรุปได้ว่า การกระทำของเรานั้น สร้างภาวะสำหรับตนเองขึ้น และต่อมากลายเป็นภาวะในตนเอง และเป็นภาวะในที่สุด ดังนั้นเราจึงต้องกระทำอีกต่อไปเพื่อสร้างภาวะสำหรับตนเองขึ้นใหม่วนเวียนอยู่เช่นนั้นต่อไปเรื่อย ๆ

นอกจากการกระทำจะหมายถึงเสรีภาพ และการดำรงอยู่ของมนุษย์แล้ว การกระทำยังทำลายตัวมนุษย์ด้วย และในขณะเดียวกันก็สร้างชีวิตใหม่ให้ โอเรสพูดกับเอเล็คภายหลังสังหารเอชิสและมารดาแล้วว่า “วันใหม่เริ่มขึ้นแล้ว เราเป็นอิสระแล้วเอเล็ค ชาร์ตึกเหมือนว่าข้าทำให้พี่เกิดใหม่ และตัวข้าเองก็เพิ่งเกิดพร้อม ๆ กับพี่...” (Sartre : p. 207)

แต่เอเล็คกลับรู้สึกว่ “ข้าต้องส่องไฟคหน้าเจ้า ก่อนเพราะกลางคืนมืดสนิท และข้ามองไม่เห็นเจ้าเลย ข้าต้องการเห็นหน้าเจ้า เพราะเมื่อข้าไม่เห็นหน้าเจ้าข้าเกิดความรู้สึกว่าข้ากลัวเจ้า” (Sartre : p. 208)

จะเห็นได้ว่าในขณะที่โอเรสรู้สึกสว่างไสวภายหลังใช้เสรีภาพ แต่เอเล็คกลับรู้สึกมึนงง กล่าวได้ว่าพัฒนาการของเอเล็คและโอเรสแตกต่างกันคือ เอเล็คก้าวจากสภาพที่มีเสรีภาพเต็มเปี่ยมไปสู่การมีเสรีภาพว่างเปล่าเนื่องจากเธอปฏิเสธการกระทำ ซึ่งก็หมายถึง การปฏิเสธเสรีภาพเต็มเปี่ยมด้วย แต่โอเรสก้าวจากความเป็นภาวะมาสู่การดำรงอยู่ หรือการเป็นภาวะสำหรับตนเอง

อย่างแท้จริง เนื่องจากยอมรับการกระทำนั้น และพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาเบื้องหน้า คำพูดของเอเล็ค และโอเรสแสดงให้เห็นว่าเส้นทางไปสู่เสรีภาพย่อมไม่มีเพียงสายเดียว แต่มีหลายสาย

เสรีภาพและการเลือก

ในตอนต้นของบทละครเรื่องนี้ โอเรสที่ 1 หรือในชื่อ ฟีแล็บ มีชีวิตอยู่ในโลกของผู้อื่นเนื่องจากเสรีภาพของเขายังคงว่างเปล่าอยู่และสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นสถานการณ์ของเขาได้ เพราะตัวเขาเองไม่ได้นำตัวเข้าไปผูกพันกับสถานการณ์ใด แล้วฟีแล็บจึงเริ่มเกิดความรู้สึกเปล่าเปลี่ยวและอ้างว้าง สำหรับชาร์ต นั้นเป็นความสำคัญของการเป็นภาวะเพื่อก้าวไปสู่การเป็นภาวะต่อไปก่อนที่จะสร้างภาวะสำหรับตนเองในที่สุด นับแต่ฟีแล็บเล่าเรื่องราวในวัยเด็กให้ฟัง ฟีแล็บก็เริ่มวาดภาพโอเรสในอุดมคติ ครั้นได้พบกันเอเล็คพี่สาว และได้รับเรื่องราวในอดีตโดยละเอียดเกี่ยวกับบิดาซึ่งถูกลอบปลงพระชนม์ ฟีแล็บก็เริ่มปฏิเสธตัวตนที่เคยเป็นโดยกล่าวว่า “มีเส้นทางอีกสายหนึ่ง... และไม่มีใครสามารถออกคำสั่งกับข้าได้ในตอนนี้... ทำไมพี่อยู่ไกลนักละเอเล็ค ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนไปทันทีทันใด รอบ ๆ ตัวข้าบางอย่างเริ่มมีชีวิตและรุ่มร้อนและบางอย่าง

เริ่มตายไป ทำไมว่างเปล่าสุดลูกหูลูกตาเช่นนั้น... คำแล้ว... พี่ไม่รู้สิกว่าอากาศเย็นบ้างหรือ เกิดอะไรขึ้น ใครเพิ่งตายไปนะ” และเอเล็คตอบว่า “พี่หลับใจละ” (Sartre : pp. 177-178) ในตอนนั้นพี่หลับได้ตายไปแล้วเพราะเขาเลือกจะเป็นไอแรสที่ต้องล้างแค้นแทนบิดาเพื่อพี่สาว การที่เขาคิดใช้เสรีภาพนั้นกล่าวได้ว่า เขากำลังอยู่ในขั้นของการเป็นนอภาวะของพี่หลับ และการเป็นเสรีภาพรอกอยของไอแรสด้วย ในที่สุดเมื่อไอแรสตัดสินใจเลือกทำฆาตกรรมกษัตริย์เฮ็ชส์และคลีแถมแนสมาธา นั้นหมายถึงว่าเขาเป็นภาวะสำหรับตนเองของไอแรส ซึ่งเอเล็คยอมรับในที่สุดว่า “เจ้าคือไอแรส... นับแต่นั้นเป็นต้นไป เวลาจะเดินต่อเนื่องกันเหมือนเครื่องจักร และเราจะไม่มีโอกาสพักจนกว่าจะสามารถฆ่าเฮ็ชส์และคลีแถมแนลได้... และเจ้านั้นแหละไอแรสที่จะฆ่าคนทั้งสอง เจ้าซึ่งมีดวงตาอ่อนหวาน อนิจจา... เจ้าจะไม่ได้สัมผัสกับความอ่อนหวาน และพบกับพี่หลับอีกต่อไปแล้ว” (Sartre : pp. 181-182)

แต่ภายหลังฆาตกรรม เอเล็คเกิดความสำนึกผิดที่ฆ่ามารดาซึ่งนั่นหมายถึงว่า เอเล็คปฏิเสธสิ่งที่ตนกระทำ หรือปฏิเสธเสรีภาพที่ตนมี ชาร์ตกล่าวว่าการปฏิเสธการกระทำของตนหมายถึงการยอมรับที่จะเป็นนอภาวะในตัวเองตลอดไป หรือก็คือการยอมรับความตายนั่นเอง ดังนั้นการฆาตกรรมครั้งนี้

จึงเป็นจุดจบของชีวิตเอเล็ค และ “กลางคืนก็มีลมพัด” แต่สำหรับไอแรส เขายอมรับการกระทำนั้นเพราะถือว่าได้เลือก และตัดสินใจแล้ว ซึ่งหมายถึงยอมรับการเกิดภาวะสำหรับตนเองด้วย การฆาตกรรมครั้งนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต และการดำรงอยู่ของเขา ชาร์ตกล่าวว่า ความต้องการที่จะดำรงอยู่ ก็คือการซื้อสัตย์ต่อตนเองและยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ อย่างโคตรเดียวรวมทั้งยอมรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่างเบื้องหน้า ด้วยเหตุนี้ชาร์ตจึงให้ไอแรสเลือกเส้นทางของตนเอง และแน่นอนที่สุดไอแรสไม่อาจยอมรับเส้นทางที่จูปีแตร์เลือกให้ได้ เพราะถ้ายอมรับก็หมายถึงยอมรับคุณค่าที่ผู้อื่นกำหนดให้ตลอดไป รวมทั้งปฏิเสธเสรีภาพที่ตนมี ในตอนท้ายของเรื่อง ไอแรสมีทางเลือกอยู่ 3 ทางคือ อยู่เมืองอาร์โกสในฐานะพลเมืองคนหนึ่ง หรืออยู่ในฐานะกษัตริย์หรือไปจากเมืองนี้ และในที่สุดไอแรสก็ตัดสินใจเลือกเดินทางออกจากเมืองอาร์โกส “ลาก่อน... พลเมืองของข้า จงพยายามมีชีวิตอยู่ ทุกอย่างใหม่หมดที่ข้าและพร้อมที่จะเริ่มต้นใหม่ สำหรับข้าก็เช่นเดียวกัน ชีวิตเพิ่งเริ่มต้น ชีวิตที่แปลกใหม่” (Sartre : p. 224) เนื่องจากว่าชาร์ตต้องการให้ไอแรสคงความเป็นวีรบุรุษตัวอย่างในเทพนิยายสำหรับผู้อ่านและในความเป็นจริงสำหรับฝ่ายต่อต้านนาซีเยอรมันในยุคนั้นด้วย

เพราะโอเรสคือ ผู้ปลดปล่อยชาวเมืองจากการครอบงำทั้งปวง อีกทั้งเป็นผู้รับผิดชอบต่อเหตุการณ์ทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นภายหลังอย่างอาชญากรรม อย่างไรก็ตามโอเรสไม่อาจอยู่ในฐานะพลเมืองคนหนึ่งของเมืองอาร์โกสเพียงอย่างเดียวได้เพราะเหตุผล 4 ประการคือ

1. เขาหลงใหลเสรีภาพที่มีอยู่
2. เขาคือ โอรสของกษัตริย์อากรมเมนอน ซึ่งนั่นแหละคือความแตกต่างระหว่างเขาและชาวเมือง
3. เขาสามารถทำให้ชาวเมืองเกรงกลัวได้เมื่อไม่ยินยอมรับคำบัญชาจากจูปีเตอร์
4. เขาต้องการเป็นกษัตริย์ที่ไร้บัลลังก์และบริวารมากกว่า

เสรีภาพและพระเจ้า

ตอนหนึ่งโอเรสพูดว่า “จูปีเตอร์ไม่มีความสำคัญอะไรสำหรับข้า เรื่องความยุติธรรมเป็นเรื่องของมนุษย์และข้าไม่ต้องการให้เทพเจ้ามาสั่งสอนอะไรข้า” (Sartre : p. 203) จากคำพูดนี้แสดงให้เห็นว่า ชาร์ตไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า แต่ในบทละครเรื่องนี้ชาร์ตสร้างจูปีเตอร์ให้มีบทบาทสำคัญเพื่อล้อเลียนและแสดงความไร้สาระของพระเจ้า โดยให้จูปีเตอร์มีบทบาทเป็นปฏิปักษ์ต่อเสรีภาพของ

มนุษย์ ถือเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย และเทพเจ้าแห่งความสำนึกผิด หญิงชราได้สะท้อนคำพูดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ ดังแต่แรกแรกว่า “ข้าสำนึกผิดแล้วท่าน ถ้าท่านรู้ว่าข้าสำนึกผิด ลูกสาวของข้าก็สำนึกผิดและลูกเขยของข้าก็ต้องฆ่าตัวทุกปี และหลานชายของข้าซึ่งจะมีอายุครบ 7 ปี เราเลี้ยงดูเขาให้รู้สึกสำนึกผิด เขาเป็นเด็กดี เรียบร้อย ผสมสีทอง และเริ่มรู้สึกสำนึกในบาปดั้งเดิมของเขาแล้ว” (Sartre : pp. 112-113) บาปดั้งเดิมในที่นี้หมายถึงการที่ชาวเมืองอาร์โกส ไม่พยายามขัดขวางแผนการลอบปลงพระชนม์กษัตริย์อากรมเมนอนของเอซิส และจูแตร็ฉวยโอกาสนี้ตอกย้ำให้ชาวเมืองสำนึกผิด โดยใช้เอซิสเป็นตัวการสร้างพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาขึ้นมา

นอกจากนี้แล้วชาร์ตสร้างจูปีเตอร์ให้เป็นเทพเจ้าแห่งความมหัศจรรย์ด้วย เพราะเมื่อพระองค์เพียงยกแขนและเสกคาถา ฝูงแมลงวันก็ตกลงมาโดยเร็ว หินก็สามารถหล่นลงมาจากทางเข้าน้ำ และกำแพงโบสถ์ก็เปิดออกได้ เมื่อพระองค์ต้องการ

สำหรับชาวคริสต์ พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก มนุษย์และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นแบบแผนของทุกคน แต่สำหรับชาร์ต เขาเชื่อว่ามนุษย์ต่างหากเป็นผู้สร้างสรรค์ทุกสิ่ง

ในโลก เมื่อไม่มีพระเจ้า ก็ไม่มีกฎเกณฑ์ใดมาตัดสินว่าสิ่งใดถูกหรือผิด ดังนั้นทุกสิ่งก็ทำได้ มนุษย์ที่ปราศจากพระเจ้าจึงมีเสรีภาพเต็มที่ แต่มนุษย์จะรู้สึกอึดอัดว้าวุ่น และหวาดกลัวเพราะเมื่อไม่มีพระองค์ มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบและเผชิญหน้ากับปัญหาด้วยตนเอง ชาร์ตต้องการแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าจะมีอยู่หรือไม่ขึ้นอยู่กับมนุษย์เพียงผู้เดียวที่จะเป็นผู้สร้างขึ้นมา ตัวอย่างเช่นชาวเมืองอาร์โกสสำนักคิด และมโนทัศน์อยู่กับการครอบงำของจูปีเตอร์ และพิธีกรรมต่างๆ ที่จูปีเตอร์คิดขึ้นมา ก็เพื่อยืนยันความรับผิดชอบต่อให้กับพระเจ้า

ความจริงแล้ว ปรัชญาเอ็กซีเตสเตนเซียลลิสม์ของชาร์ตไม่ต้องการพูดว่า พระเจ้าไม่มีอยู่ แต่ต้องการเน้นว่า แม้พระเจ้ามีอยู่ก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ทุกอย่างสามารถเกิดขึ้นได้แม้แต่เสรีภาพของมนุษย์ เพราะพระเจ้าไม่ใช่ผู้สร้างมนุษย์ หรือมอบเสรีภาพให้แก่มนุษย์ รวมทั้งไม่อาจข่มขู่ให้มนุษย์เชื่อฟังได้ ตรงกันข้ามมนุษย์เป็นผู้สร้างทุกอย่างด้วยตนเองท่ามกลางการคงอยู่ของพระเจ้า โอแรสพูดกับจูปีเตอร์ว่า "ท่านคือกษัตริย์ของมวลเทพเจ้า จูปีเตอร์กษัตริย์แห่งก้อนหินและดวงดาว กษัตริย์แห่งคลื่นทะเล แต่ท่านมิใช่กษัตริย์ของมวลมนุษย์

(Sartre : p. 232) ดังนั้น ถ้ามนุษย์เสรีมีอยู่จริงเขาก็อาจเลือกใช้เสรีภาพ โดยขัดต่อคำบัญชาของพระองค์ได้ ดังเช่นโอแรสเลือกเป็นฆาตรกร หน้าที่ของเขาก็คือสังหารเอชิสและมารดาโดยรู้ว่า ตนมีเสรีภาพและก็รู้สึกเป็นอิสระที่ได้ตัดสินใจลงมือกระทำโดยไม่สนใจกับคำข่มขู่ของจูปีเตอร์ ในทัศนะชาร์ตต้องการชี้ให้เห็นว่า แม้เสรีภาพของมนุษย์จะอยู่คู่กับแรงต้านภายนอก อาทิความเชื่อเรื่องพระเจ้า กฎเกณฑ์หรือประเพณีต่างๆ ของสังคม แต่มนุษย์ก็สามารถใช้เสรีภาพนั้นต่อสู้เพื่อไม่ให้ตนตกเป็น "วัตถุ" ของสังคมได้ และเพื่อให้ตนเองเป็นอิสระจากสิ่งเหล่านั้น รวมทั้งเป็นอิสระเพื่อจะกระทำอะไรซึ่งชาร์ตเรียกว่า การเป็นอิสระเพื่อการสร้างสรรค์

เสรีภาพและความรับผิดชอบ

ในทัศนะของชาร์ต การดำรงอยู่และคุณค่าของมนุษย์อยู่ที่การกระทำ แม้มนุษย์ถูกสถาปนาให้เป็นอิสระ และจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกและลงมือกระทำอยู่ตลอดเวลา ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบต่อทุกสิ่งที่เกิดขึ้น โอแรสตระหนักถึงความจริงข้อนี้ดี ไม่ว่าจะเป็นความรับผิดชอบ หรือการยอมรับว่ามนุษย์เป็นผู้สร้าง

สรรพสิ่งต่าง ๆ และสิ่งอื่นที่ทำให้เขาต้องการเป็นพลเมืองของอาร์โกสด้วยการสังหารเอชิสและคลีเทมเนส แต่เนื่องจากมนุษย์มีเสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขต ทำให้มนุษย์หวาดกลัวการใช้เสรีภาพ และขาดต่อความรับผิดชอบ ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการดำเนินคดีคือ การหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ เมื่อพูดว่า ฉันทำบาปก็หมายถึงฉันทำความเลว สำหรับฉันความเลวคือสิ่งที่ฉันไม่ต้องการทำ เนื่องจากสถานการณ์บังคับ ซึ่งการพูดเช่นนี้ เป็นการปฏิเสธความรับผิดชอบโดยสิ้นเชิง ดังเช่นชาวเมืองอาร์โกสไม่คิดลงมือกระทำการใด ๆ ทั้งที่รู้ว่าเอชิสวางแผนลอบปลงพระชนม์กษัตริย์อาคามเมนอน จะโดยเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตามสำหรับซาร์ต การวางแผนของชาวเมืองหมายถึง การสมรู้ร่วมคิด ดังนั้น เพื่อไต่สวนพวกเขาจึงดำเนินคดี ซึ่งก็หมายถึงการปฏิเสธความรับผิดชอบนั่นเอง แต่กรณีของโอเรสตันแตกต่างกันคือ โอเรสตันตั้งใจสังหารเอชิสและคลีเทมเนสโดยที่ชาวเมืองไม่รู้ ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจึงเป็นความรับผิดชอบของโอเรสตันผู้เดียว เขาพูดกับชาวเมืองว่า

“... ครบสิบห้าปีพอดีที่ฆาตกรอีกคนหนึ่งยืนอยู่เบื้องหน้าพวกท่าน เขาสวม

ถุงมือแดงเปื้อนเลือด และพวกท่านก็ไม่ได้หวาดกลัวฆาตกรผู้นั้น เพราะพวกท่านอ่านสายตาเขาออก และรู้ว่าเขาไม่รับผิดชอบ การกระทำของเขา การฆาตกรรมที่ผู้กระทำไม่รับผิดชอบ ก็ไม่เป็นฆาตกรรมของใครใช้ไหม เกือบเรียกได้ว่าเป็นอุบัติเหตุ พวกท่านต้อนรับเขาให้เป็นกษัตริย์และแล้วฆาตกรรมนั้น ก็เริ่มเดินเสาะหาผู้กระทำเสีย ก้าวแห่งเมืองเหมือนสุนัขตัวหนึ่ง ที่ล่าหาเจ้าของ ขณะนั้นพวกท่านมองข้า ชาวเมืองอาร์โกส พวกท่านรู้ดีว่า การกระทำของข้าเป็นของข้า ข้าร้องเรียกหามันต่อหน้าพระอาทิตย์ มันคือเหตุผลในการมีชีวิตของข้า และเป็นความภาคภูมิใจของข้า ดังนั้น ไม่มีใครบังอาจลงโทษหรือสังหารข้าได้ ด้วยเหตุนี้พวกท่านจึงกลัวข้า อย่างไรก็ตาม ข้ารักพวกท่านและข้ามาเพื่อพวกท่าน ข้ามาเรียกร้องเอาอาณาจักรของข้า แต่พวกท่านผลักไสข้า เพราะข้าไม่ได้เป็นพวกท่าน นับแต่ข้าเป็นพวกท่านแล้ว เราผูกพันกันด้วยเลือดเนื้อและข้าเหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ของท่าน ความผิดและความสำนึกผิดของพวกท่าน ความหวาดกลัว การฆาตกรรมเอชิส ทุก

อย่างเป็นของข้า ขำรับผิดชอบทุกอย่าง
อย่างกลัวความตาย...อีกต่อไป มันเป็น
ของข้าคัส ผงแมลงวันบินผละจากพวก
ท่านมายังข้าแล้ว” (Sartre : pp.
243-244)

โอรสไม่สำนึกผิดถึงมือทำฆาตกรรม
เพราะถือว่าได้เลือกและตัดสินใจแล้ว เขา
แตกต่างจากพี่สาวโดยสิ้นเชิงคือ แม้จะเสียใจ
ที่ต้องฆ่าแม่เพราะเขาก็เป็นปุถุชนคนหนึ่ง
แต่ความมุ่งมั่นที่จะปลดปล่อยชาวเมืองให้
เป็นอิสระจากการครอบงำของจูปีแตรและ
ความสำนึกตลอดเวลาว่าเป็นหน้าที่ของตน
ที่จะต้องกระทำนั้นมากกว่า แม้ว่าการกระทำ
ครั้งนี้จะเป็นสิ่งที่น่าตำหนิก็ตาม เขาก็
ปฏิเสธที่จะกลับคำ ดังนั้นผงแมลงวันซึ่ง
เป็นสัญลักษณ์ของการสำนึกผิดจึงไม่อาจ
ช่วยโอรสให้สำนึกได้ โอรสพบกับเอเล็ค
ว่า “ความอ่อนแอทำให้ผงแมลงวันมีผล
กำลัง คัส มันไม่กลัวตายข้า ฟังสิ เอเล็ค
ความน่าเกลียดน่ากลัวติดอยู่กับพี่ และทำ
ให้เราห่างกัน อันที่จริงแล้ว มีอะไรบางที่
พี่มีและข้าไม่มี พี่คิดหรือว่า ข้าจะสามารถ
ลืมเสียงร้องครวญครางของแม่ คาโต ๆ
เหมือนมหาสมุทรที่มีพายุจัดและใบหน้าที่ซีด ๆ
ของท่าน ความหวาดกลัวที่กำลังกัดกินพี่อยู่
พี่คิดหรือว่าจะไม่ทำให้ข้าเจ็บปวด แต่ช่วง

มันเกิด ข้ามีเสรีภาพที่ยิ่งใหญ่กว่าความ
หวาดกลัวหรือความทรงจำ เสรีภาพทำให้
ข้ายอมรับตัวเองได้ พี่ไม่ควรเกลียดชังตัว
เอง จับมือข้าสิ ข้าจะไม่ทอดทิ้งพี่” Sartre:
pp. 221-222)

ในขณะที่โอรสเรียกร้องให้เอเล็คปลด
ปล่อยตนเองจากผงแมลงวันนั้น โอรสก็
สอนให้เรารู้จักความรับผิดชอบด้วย อย่าง
ไรก็ตามการปลดปล่อยเอเล็คหรือชาวเมือง
อาร์โกสโดยแท้จริงแล้วมิใช่หน้าที่ของพวกเขา
เองหรือ สิ่งที่โอรสควรทำก็คือชี้ทาง
ให้ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งควรตระหนักก็คือ เอเล็ค
และชาวเมืองอาร์โกสถูกเอซิส และจูปีแตร
ตอกย้ำให้สำนึกผิดด้วยพิธีกรรมทางศาสนา
ทุกปี ซึ่งกล่าวได้ว่า พวกเขาตกอยู่ในฐานะ
เหยื่อและผู้สมรู้ร่วมคิดของเอซิสและจูปีแตร
ด้วย ดังนั้น ในขณะที่โอรสพยายามปลด
ปล่อยพวกเขาให้เป็นอิสระจากการครอบงำ
ของเอซิสและจูปีแตรนั้น โอรสก็ช่วยปลด
ปล่อยพวกเขาให้เป็นอิสระจากตนเองด้วย

บทละครเรื่อง “แมลงวัน” ได้รับการ
วิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เสียงวิจารณ์
ส่วนใหญ่โจมตีอย่างรุนแรงว่าเป็นบทละคร
ที่ใช้ถ้อยคำมากมายจนดูยุ่งเหยิงและน่าเบื่อ
รวมทั้งไม่มีคุณค่าทางวรรณคดี แต่ปีแอร์
เดอ บัวเนฟ (Pierre de Boisdeffre) นัก

วิจารณ์สำคัญคนหนึ่งของฝรั่งเศส กล่าวว่า
 “แมลงวัน” เป็นละครที่สำคัญที่สุดของ
 ชาร์ล เราไม่ถือว่าเป็นบทละครที่ดีที่สุด
 เนื่องจากใน Huis Clos หรือชื่อภาษาไทยว่า
 ทางตัน ชาร์ลสะท้อนการตัดสินใจหลงผิด
 ของคนกลุ่มหนึ่งที่พยายามหลอกตัวเอง
 ให้เข้าใจว่าไม่มีเสรีภาพ แต่อันที่จริงแล้ว
 พวกเขากลับใช้เสรีภาพที่มีอยู่ด้วยการยอม
 ให้ตัวเองถูกกลืนโดยเสรีภาพนั้น เรื่องนี้จะมี
 โครงสร้างสมบูรณ์แบบมากกว่า และบท
 ละครเรื่อง Les Mains Sales หรือมือที่เปื้อน
 เปื้อนซึ่งแสดงทัศนะของชาร์ลที่ถกเถียงการ

ยึดมั่นในระบบความคิดทางการเมืองจนสูญเสีย
 เสรีภาพและความรับผิดชอบส่วนบุคคล
 นั้นจะเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่ายกว่า แต่
 “แมลงวัน” เป็นบทละครที่สะท้อนอารมณ์
 มากที่สุดเพราะชาร์ลได้สอเสียดอารมณ์ความรู้
 สึกทั้งหมดไว้ ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ ความ
 ขบขัน หรือการพูดประชดประชัน นอก
 เหนือไปจากความต้องการที่จะบอกผู้อ่านว่า
 “เสรีภาพคืออำนาจที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์และ
 ความสง่างามของมนุษย์อยู่ที่เสรีภาพ เพราะ
 เสรีภาพ ทำให้มนุษย์เลือกตัดสินใจกระทำ
 และสร้างสรรค์”



ชาร์ลกับการเดินทางสำรวจโลก

บรรณานุกรม

1. Cayre, F. *L'Existentialisme*. Revue de Philosophie, 1947.
2. Lorris, Robert. *Sartre Dramaturge*. A.G.Nizet, 1975.
3. Pruche, Benoit. *L'homme de Sartre*. Arthaud, 1947.
4. Royle, Peter. *L'Enfer et la liberte*. Les Presses de l' université.
Laval, Guebec, 1973.
5. Sarter, Jean — Paul. *Huis clos suivi de les Mouches*. Gallimard, 1947.
- 6 กรรณิกา จรรย์แสง. “ฌอง-ปอล ซาร์ท กับผลงานทางวรรณกรรม,” *โลกหนังสือ*
10 (ก.ค., 2523), 48-64.

ทันตวิทยาการสังคม

อ่าน

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง

รายบ่ละ 4 ฉบับ

ศิลปวัฒนธรรม

นิตยสารรายเดือน

พิมพ์ขึ้นหัดเพื่อศิลปวัฒนธรรมไทย